

Словаўтваральныя інавацыі ў дзіцячым маўленні.

Малыя дзеці не адразу пачынаюць карыстацца словаўтваральнымі механізмамі. Дзеці ранняга і малодшага дошкольнага ўзросту не здольныя праводзіць аналіз вытворных слоў, а, значыць, і ствараць іх. У выпадку неабходнасці стварыць падобнае слова, малы (калі не запомніў словаформу з маўлення дарослых) проста замяняе яго, для чаго часам будзе даволі складаныя сінтаксічныя канструкцыі. Так, у адказ на пытанне: “Як называецца посуд для цукра?”, дзіця адказвае: “Гэта ... такая місачка... з кветачкай. А ручка адломаная. Мама заўсёды ў яе цукар кладзе”.

Аднак неабходнасць ў аналізе і сінтэзе вытворных слоў выклікана камунікатыўнымі патрэбамі дзіцяці. Таму гэтыя аперацыі паступова пачынаюць ім асвойвацца.

Спачатку дзіця засвойвае вытворныя словы з памяншальна-ласкавым значэннем. У значэннях такіх слоў для маленькага дзіцяці заўсёды змяшчаецца “суб’ектыўна-станоўчы кампанент”. Называючы аб’ект рэчаіснасці, які асабліва спадабаўся, дзіця можа стварыць слова з некалькімі рознымі памяншальна-ласкавымсі суфіксамі (*сабачоначанька, змяюшачка, зайчулянька*).

Наступны крок – стварэнне слоў з павелічальным значэннем. Тут дзіця карыстаецца спосабам “адваротнага словаўтварэння”: адбрасвае ад слова марфему, якой насамрэч няма. Так адтрымоўваюцца словы *кабак* (ад кабачок), *падуха* (ад падушка).

Стратэгія “адваротнага словаўтварэння” захоўваецца і далей, у выніку чаго дзіця ўтварае словы тыпу *грыцёнак* (ад негрыцёнак), *льга* (ад нельга), *лепый* (ад нелепый).

◀ Што такое дзіцячая словатворчасць?

Дзіцячая **словатворчасць** - адна з галоўных асаблівасцей развіцця маўлення дашкольніка. У словатворчасці праяўляецца здольнасць дзяцей ствараць «неалагізмы», такія як, напрыклад, «атсонілась», «бананас», «стрыжульня», «малювак». К.І. Чукоўскі вельмі трапна назваў іх “лепымі нелепіцамі» (у беларускім выражэнні - “глуздыя бязглуздасці”). Дзіцячая словатворчасць - заканамерны шлях авалодання дзіцем марфалагічнымі сродкамі мовы, адно з праяўленняў камбінаторнай здольнасці дзіцяці, якая толькі развіваецца. К. І. Чукоўскі пісаў: «Той, хто ў раннім дзяцінстве на шляху да засваення роднай мовы не ствараў такіх слоў, як «ползук», «вытонуть», «тормозило» і г. д., ніколі не стане поўным гаспадаром сваёй мовы»¹. А.Г. Арушанава паказала, што першапачатковай функцыяй словатворчасці з’яўляецца намінацыйная, калі дзіця называе сваім словам прынцыпова новы аб’ект. Пазней намінацыйная функцыя адыходзіць на другі план, а на першы выступае функцыя арыенціровачная і экспрэсіўная (эстэтычная). Дзіця пачынае абыгрываць слова, ствараючы па некалькі варыянтаў (*сплім, сплюм, сплям*). Гульня словамі дастаўляе задавальненне.

Ствараючы новыя словы, дзіця арыентуецца перш за ўсё на моўную сістэму, на прадукцыйныя словаўтваральныя мадэлі, якія замацаваліся ў яго моўнай свядомасці. Моўную норму дзіця пакуль што не прымае пад увагу. Таму можна сцвярджаць, што ў працэсе авалодання роднай мовай дзіця **спачатку засвойвае сістэму, а ўжо потым – норму** (Э. Касерыу). Сістэма

¹ Чуковский К.И. От двух до пяти. Мн, 1978. С 14.

мовы мае ў сваім распараджэнні некалькі магчымасцей утварэння слова з патрэбным значэннем. Напрыклад, назоўнік са значэннем дзеяча ўтвараецца ў беларускай мове пры дапамозе розных суфіксаў: - *нік*, -*ец*, - *ун*, -*чык* – *ар* і г.д. Дзіця не можа ведаць, што моўная норма дапускае ўжыванне толькі аднаго назоўніка са значэннем дзеяча ад дзеяслова “плаваць” (плывец). Яно проста выбірае адну з разнапраўных магчымасцей, што прадастаўляюцца яму моўнай сістэмай, і рэалізуе выбраную магчымасць у сваёй маўленчай дзейнасці. (У маўленні дзяцей можна пачуць наступныя варыянты: *пывун*, *плаўнік*, *плавацель*, *плавальчык*, *павекін*, *плаўшчык*, *плаванік* і інш.)

Перыяд актыўнага выкарыстання ўсіх магчымасцей сістэмы пры поўным або амаль поўным ігнараванні нормы з’яўляецца найбольш прадуктыўным і творчым у развіцці маўлення дзіцяці. Менавіта гэтаму перыяду прысвечана знакамітая кніга К.І. Чукоўскага “От двух до пяти”, у якой змяшчаецца багацейшы матэрыял па названай праблеме.

Псіхолаг Т.М. Ушакова вылучыла некалькі прынцыпаў, па якіх дзеці ўтвараюць новыя словы:

1) Частка якога-небудзь слова выкарыстоўваецца як цэлае слова: *лень* (тое, што злеплена), *стрэль* (ад страляць). Гэтыя словы даследчык назвала словамі-асколкамі.

2) Далучэнне да кораня слова “чужога” канчатка: *правдун* (той, хто гаворыць праўду), *пахнючы*, *радаванне*, *страшнасьць* і інш.

3) Адно слова складаецца з двух (“сінтэтычныя словы”). Пры стварэнні “сінтэтычных” слоў адбываецца счাপленне тых частак слова, якія гучаць падобна: *макрэс* = мокры + кампрэс; *вуліцыянер* = вуліца + міліцыянер, *калаток* = калаціць + малаток, *пескаватар* = пясок + экскаватар.

К.І. Чукоўскі, аналізуючы падобныя словаформы ў маўленні дзяцей, адзначаў, што малы “выпраўляе” назву прадмета, імкнучыся падкрэсліць тую адзіную яго функцыю, якую паспеў разгледзіць. “Дзіця неасэнсавана патрабуе, ... каб у слове быў жывы, адчувальны вобраз; а калі гэтага няма, дзіця само надае незразумеламу слову пажаданы вобраз і сэнс”².

Словатворчасць відавочна дэманструе самастойнасць дзяцей у стварэнні слоў і іх форм. Характэрна, што выкарыстанне прыставак, суфіксаў, канчаткаў у новых словах дзяцей заўсёды строга адпавядае граматычным законам роднай мовы.

Павышаная ўвага да значэння і гучання слова праяўляецца і ў так званым «памылковым тлумачэнні» слоў, мноства прыкладаў якога прыводзіць К. І. Чукоўскі. Напрыклад, у слове «отпугивать» рускамоўнае дзіця бачыць той жа корань, што ў слове «пуговица», «наблюдением» лічыць усё, што ляжыць «на блюде».

Перыяд словатворчасці цягнецца нядоўга. К пяці-шасці гадам словатворчасць пачынае гаснуць. К.І. Чукоўскі звязваў гэтую з’яву са зніжэннем прыроднай адчувальнасці да мовы, стратай лінгвістынай геніяльнасці. А.М. Гваздзёў адзначаў імкненне дзіцяці гаварыць так, як гавораць дарослыя. Т.М. Ушакова звязвае ўгасанне дзіцячай словатворчасці з тым, што дзіця ўжо даволі трывала засвойвае граматычныя формы і свабодна іх выкарыстоўвае. Як паказала даследванне А.Г. Арушанавай, у звычайных абставінах старэйшыя дашкольнікі пачынаюць саромецца сваіх моўных эксперыментаў. Аднак пры стварэнні спецыяльных гульнявых праблемных сітуацый яны дэманструюць больш высокія магчымасці словатворчасці.

² Там жа. С. 18.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ